

Interdisciplinary Conference of Young Scholars in Social Sciences

QIMMATLI QOG‘OZLAR BOZORINI TARTIBGA SOLISH OMILLARI

Sharopov Ilhom Ismoilovich

“Bukhara education” o‘quv markazi rahbari

Abstract: *Qimmatli qog‘ozlar bozorini davlat tomonidan boshqarish ham davlat tashkilotlari uchun, ham xalqaro tashkilotlar uchun, ham xususiy tashkilotlar uchun ishonchli va foydali bo‘ladi. Shu bilan birga investitsiyalar oqimiga sezilarli ta‘sir qilishi mumkin. Bozor ishtirokchilarini faoliyatini tartibga soladi va ularning vijdotsizlik, firibgarlik va jinoiy tashkilotlardan himoya qiladi.*

Kalit so‘zlar: *resident, norezident, spekulativ, emitent, investor, qimmatli qog‘oz, kapital, sarmoyador.*

Bugungi kunda yurtimizda qimmatli qog‘ozlar bozorini tartibga solish muhim masalalardan biriga aylanmoqda. Qimmatli qog‘ozlar bozori to‘g‘risidagi nizom uning barcha ishtirokchilarini qamrab oladi: emitentlar, investorlar, kasb-hunar fondlari, bozor infratuzilmasi tashkilotlari. Bozor ishtirokchilarini tartibga solish tashqi va ichki bo‘lishi mumkin. Ichki tartibga solish ushbu tashkilotning o‘z normativ hujjatlari bilan ushbu tashkilotning faoliyatining o‘z huquqiy hujjatlari, ustav, qoidalar va boshqa ichki norma hujjatlari, uning bo‘linishi va xodimlari faoliyatini belgilaydi. Tashqi tartibga solish ushbu tashkilotning davlat, boshqa tashkilotlar, xalqaro shartnomalar, xalqaro shartnomalarga bo‘ysunadi.

Qimmatli qog‘ozlar bozori to‘g‘risidagi nizom tartibga solish funktsiyalarini bajarishga vakolatli organlar yoki tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu pozitsiyalardan farqlash:

1. Vakolatli funktsiyalarni amalga oshirishni o‘z ichiga olgan davlat idoralari tomonidan amalga oshiriladigan bozorni davlat tomonidan tartibga solish;
2. Qimmatli qog‘ozlar bozori professional ishtirokchilari tomonidan tartibga solish yoki o‘z-o‘zini boshqarish;
3. Bu jarayon hozirda ikkitasida rivojlanmoqda. Bir tomondan, davlat o‘z funktsiyalarining bir qismini, bozorni qimmatli qog‘ozlar bozorida professional yoki tanlangan professional tashkilotlarning vakolatli tashkilotlar tomonidan tartibga solishi mumkin.
4. Boshqa tomondan, ular o‘zlarini ular tomonidan yaratilgan tashkilot ushbu tashkilotning barcha ishtirokchilariga ma‘lum bir me‘yoriy huquqlarga ega bo‘lishi mumkin; . jamoatchilik fikrini davlat tomonidan tartibga solish;
5. Oxir oqibat, umuman jamiyatning kengligi qimmatli qog‘ozlar bozorida har qanday harakatlarga reaksiya - bu davlat yoki bozor mutaxassislarining muayyan me'yoriy harakatlarini boshlaydigan ildiz sababidir;
6. Qimmatli qog‘ozlar bozorini tartibga solish quyidagi maqsadlarga ega;
7. Bozorda buyurtma berish, barcha bozor ishtirokchilari uchun normal sharoitlar yaratish;
8. Bozor ishtirokchilarini vijdotsizlik va firibgarlikdan himoya qilish, jinoiy tashkilotlardan;
9. Ta‘minot va takliflarga asoslangan qimmatli qog‘ozlar bo‘yicha qimmatbaho narxlarni ta‘minlash jarayonini ta‘minlash;

Interdisciplinary Conference of Young Scholars in Social Sciences

10. Har doim tadbirkorlikni rag'batlantirish va har bir xavf etarli darajada taqdirlanadigan samarali bozorni yaratish.

Jamiyat rivojlanishining ushbu bosqichida inson faoliyati tartibga solinishi kerak, bu qimmatli qog'ozlar bozori emas. "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida" gi qonun davlat idoralari va qimmatli qog'ozlar bozorida faoliyat yuritayotgan maxsus tashkilotlar tomonidan faoliyatni tartibga solishni ko'zda tutadi. Avvaliga, qimmatli qog'ozlar bozorini tartibga solish tizimi - normativ bozor infratuzilmasi deb ataladigan infratuzilmani o'z ichiga oladi: davlatni tartibga soluvchi organlar; o'z-o'zini tartibga soluvchi tashkilotlar; xususiyliklar bozorining qonun normalari; bozorning etik, urf-odatlar; qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risidagi nizom bu barcha ishtirokchilar va ular o'rtasidagi ushbu harakatlar uchun kompaniya tomonidan vakolatli tashkilotlar tomonidan faoliyatni tartibga solish. Qimmatli qog'ozlar bozorini tartibga solish barcha turdagi faoliyat va ular bo'yicha barcha turdagi faoliyat turlarini qamrab oladi, ularda tartibga solish funktsiyalarini bajarish uchun vakolatli organlar yoki tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladi.

Qimmatli qog'ozlar bozorini tartibga solishning aniq maqsadlari har doim hozirgi iqtisodiy va byudjet siyosati, iqtisodiy o'sish holati va boshqa bir qator omillar bilan belgilanadi. Qimmatli qog'ozlar bozorini tartibga solish jarayoni quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Bozorning normativ doirasini yaratish;
 2. Kasbiy bozor ishtirokchilarini tanlash;
 3. Barcha bozor ishtirokchilariga bozor faoliyatining normalari va qoidalarining bajarilishini nazorat qilish;
 4. Normalar va qoidalarni bekor qilish uchun sanksiyalar tizimi.
- emitent va investor o'rtasidagi munosabatlarni bir tomondan, bir tomondan, professional bozor ishtirokchilari ishtirokidagi munosabatlarni tartibga solishda yondashuvlarni ajratish;
 - bu birinchi navbatda tartibga solishni talab qiladigan qimmatli qog'ozlarni ajratish;
 - bozor ishtirokchilari o'rtasidagi raqobatni ta'minlash;
 - qoidalar tuzish;
 - O'zbekiston tizimini tartibga solishning uzluksizligini va jahon bozor tajribasini hisobga olishning uzluksizligini ta'minlash.

Qimmatli qog'ozlar bozorining xususiyati shundaki, uning huquqi to'g'risidagi qadriyatlari davlat va huquqni muhofaza qilish tizimi tomonidan nazarda tutilgan me'yoriy-huquqiy bazani ajratishda mavjud emas. Shunday qilib, davlat milliy manfaatlarini ta'minlash uchun ular duch keladigan vazifalarga muvofiq doimiy ravishda o'zgartiriladigan tizimni shakllantirish funktsiyasini bajaradi. Davlat bozorni tartibga solish tizimini yaratadi va uning faoliyatini ta'minlaydi. Davlatning tizimni shakllantirish funktsiyasining asosiy elementlaridan biri sifatida huquqni muhofaza qilish tizimining rivojlanishi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi bo'ladi. Davlat qimmatli qog'ozlar bozorida eng yirik qarz oluvchi sifatida ishtirok etadi va uning miqdoriy va sifatli xususiyatlariga bevosita ta'sir qiladi. Davlat qimmatli qog'ozlar bozorida bir qator muhim funktsiyalarni amalga oshiradi, ular orasida quyidagi asosiy:

1. Qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish, ushbu dasturning bajarilishini kuzatish va tartibga solish bo'yicha dastur va strategiyani ishlab chiqish, strategiyani amalga oshirish uchun qonun hujjatlarini ishlab chiqish;
2. Turli standartlarni o'rnatish, bozor jarayonidagi ishtirokchilarga qo'yiladigan talablarni belgilash;

Interdisciplinary Conference of Young Scholars in Social Sciences

3. Xavfsizlik buyruqlarining bajarilishini nazorat qilish, bozorning moliyaviy xavfsizligi va barqarorligini nazorat qilish;
4. Bozor holati to'g'risida istisno investorlarning barchasini xabardor qilish;
5. Qimmatli qog'ozlar bozorida davlat sug'urta tizimlarini shakllantirish;
6. Davlat qimmatli qog'ozlariga haddan tashqari investitsiyalarni boshqarish va oldini olish;

Bugungi kunga qadar qimmatli qog'ozlar bozorini davlat tomonidan tartibga solishning ikkita modeli ma'lum, chunki davlat bozorda normativ jarayonga faol ravishda nazorat qilinadi va tartibga solish jarayoniga faol ravishda nazorat qiladi va faqat kichik bir qism o'zini tartibga solish tashkilotlariga etkaziladi. Ikkinchi model birinchi navbatda - tartibga solishdagi davlatning roli minimal va asosiy nisbatlar bozor ishtirokchilariga tegishli. Dunyoning aksariyat mamlakatlarida davlat ushbu ikki ekstremal model o'rtasidagi yo'l bo'ylab ketmoqda. Ushbu sohada asosiy muammolar bu tartibga solish haqiqati emas, balki aniq usullar va uni amalga oshirish kerak bo'lgan shakllarda. Bundan tashqari, bizning davlatimiz asosiy aktsiyador ekanligini hisobga olib, qimmatli qog'ozlar bozorini ijtimoiy (mustaqil) monitoring mexanizmi bo'lishi kerak.

Xulosa. O'zbekistonning qimmatli qog'ozlar bozori yangi hodisa emas, garchi sezilarli tafovut mamlakatni yangi sharoitlarga kiritdi va ushbu vaziyatda o'tgan tajribadan foydalanish sezilarli darajada murakkablashtirildi. Ammo izlanishlar shuni ko'rsatadiki, davlat organlari qimmatli qog'ozlar bozorini tartibga solishda muhim "raqamlar" bo'lgan va shuning uchun men ushbu modeldan zamonaviy amaliyotning ketishini samarasiz deb hisoblayman. Zamonaviy qimmatli qog'ozlar bozorining shakllanishi butun dunyo miqyosida, moliyaviy piramidalar, ammo bunday omillar tufayli aholining huquqiy savodxonligi pastligi sababli davlatning keskin o'tishi bilan bog'liq bozor munosabatlarining yo'nalishlari va boshqalar juda ko'p moliyaviy piramidalarning paydo bo'lishiga olib keldi va ularning g'ayritabiiy aholiga investitsiyalari shakli sifatida qimmatli qog'ozlarga bog'landi.

Ushbu holat quyidagi sabablarga ko'ra ishlab chiqilgan:

- qimmatli qog'ozlar bozorini zaif ravishda tartibga solish (normativ-huquqiy baza, korrupsiya darajasi yuqori darajada, qimmatli qog'ozlar bozorida qoidabuzarliklarning zaifligi, qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirishning zaifligi, davlat siyosatining asosiy qo'llanmasi sifatida ushbu sohada siyosiy beqarorlik);
- bozorning beqarorligini keltirib chiqarishni talab qiladigan bozorning yopilishi;
- ularning aksariyati bo'lgan bozorda ko'plab norezidentlar strategik emas, balki bozorda spekulativ ishtirokchilar.

Ushbu muammolar, birinchi navbatda, bugungi kunda hukumatning qimmatli qog'ozlar bozoriga bo'lgan ishonchini tiklashga, eng muhimi, qimmatli qog'ozlarga moliyaviy mablag'larni jalb qilish uchun ishonchli sharoitlarni yaratishga imkon beradi. Bu qimmatli qog'ozlar bozorida huquqbuzarliklar uchun javobgarlik uchun javobgarlikni kuchaytirish, shuningdek, boshqa imtiyozlar va boshqa imtiyozlarni belgilash orqali amalga oshirilishi mumkin. Agar davlat idoralari mamlakatda chinakam kuchga aylanmasa, mamlakatimiz hayotning barcha sohalarida yanada rivojlanishiga umid qilishi mumkin. Shunday bo'lsa-da, O'zbekiston Respublikasi katta salohiyatga ega mamlakat va u dunyodagi o'rnini egallashi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ostaxov M. Qimmatli qog'ozlar bozori va uning ishtirokchilari. - M., 2006 yil.
2. "Rossiya fond bozoriga kirish" // UCH. POS. Ed. Zolotarev V.S., Kuznetsov N.G., Kravtova N.I. va boshqalar, Rostov-On, 2005 bilan. 5-7.

Interdisciplinary Conference of Young Scholars in Social Sciences

3. ISHININ SHB "Qimmatli qog'ozlar bozori: tahlil, xorijiy tajriba," Voronej, 2006 bilan. 13-15.
4. Nikiforova V.D., Astrayskaya V.Yu. Davlat va munitsipal qimmatli qog'ozlar. - SPB .: Butrus, 2008.
5. "Qimmatli qog'ozlar bozori" // uchi. POS. Ed. Kollikov V.I., Torkanovskiy V.S., Baklanov S.A., Sankt-Peterburg, 2007 80-97